
9

ЕКСПЕРТИЗА ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

УДК 343.98

В. Л. Федоренко
доктор юридичних наук, професор
директор,

О. В. Голікова
старший судовий експерт

*Науково-дослідний центр судової експертизи
з питань інтелектуальної власності
Міністерства юстиції України*

ЛІТЕРАТУРНІ ТВОРИ НАУКОВОГО ХАРАКТЕРУ ЯК ОБ'ЄКТИ АВТОРСЬКОГО ПРАВА: ПОНЯТТЯ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

Стаття присвячена дослідженню сутності та змісту категорії «літературний твір наукового характеру», як об'єкта авторського права та судової експертизи з питань інтелектуальної власності. Визначено, що літературний твір наукового характеру або науковий твір – це новий і оригінальний результат цілеспрямованої фахової інтелектуальної діяльності науковця (науковців), який є наслідком дослідження закономірностей розвитку природи, людини, суспільства та держави, який втілюється в ідеях, концепціях, теоріях, доктринах, ученнях та отримує своє матеріальне закріплення в монографіях, дисертаційних дослідженнях, звітах науково-дослідних робіт, наукових статтях і інших видах наукових творів.

Наголошується, що важливою ознакою наукових творів, як об'єктів інтелектуальної власності, є їх багатоманітність. Це зумовлює потребу в їх класифікації за різними критеріями (сутність, зміст, суб'єкти створення,

форми існування, обсяг тощо). Виокремлюються та характеризуються види наукових творів літературного характеру, розкриваються їх особливості.

Ключові слова: авторське право, об'єкт інтелектуальної власності, літературний твір наукового характеру, науковий твір, класифікація наукових творів.

Грунтуючись на ст. 27 Загальної декларації прав людини від 10 грудня 1948 року, а також на міжнародних договорах України, Основний Закон 1996 р. у ст. 41 визначила: «Кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності» [5]. Це конституційне право деталізоване Цивільним кодексом України (ст. 433–448 і ін.), Законом України «Про авторське право і суміжні права» [7], іншими актами чинного законодавства.

Серед множини літературних і художніх творів, закріплених у частині 1 ст. 2 Бернської конвенції про охорону літературних і художніх творів, частині 1 ст. 433 Цивільного кодексу України, частині 1 ст. 8 Закону України «Про авторське право і суміжні права» (романи, поеми, статті та інші письмові твори; лекції, промови, проповіді та інші усні твори, *etc*), слід виокремлювати наукові твори літературного характеру, або ж «наукові твори». Під останніми, згідно з названими актами чинного законодавства, розуміють «твір, у якому всі питання розглядаються відповідно до наукового підходу», а під такими творами розуміють «всі види творів, крім художніх або белетристичних ...» [1; 7].

У фундаментальних роботах з авторського права, опублікованих іще в ХХ ст., особлива увага приділялась розмежуванню таких видів як твори науки, твори літератури, твори мистецтва [3, с. 81; 4, с. 15–16]. Загальноновизнаним критерієм для такого поділу є сфера творчості людини. Зокрема, в процесі здійснення творчої наукової діяльності можуть бути створені літературні твори наукового характеру. Останні, таким чином, мають дві ознаки: 1) вони є результатом наукової творчості, а тому являють собою певний науковий результат; 2) цей результат втілено в літературний твір.

Серед правознавців і інших фахівців у сфері авторського права, зокрема й судових експертів, існують різні точки зору щодо змісту категорії «літературний твір наукового характеру», як, власне, і про влучність цієї категорії. Так названу категорію іще ототожнюють з іншою, більш лаконічною за формулюванням категорією – «науковий твір». Такий підхід також вбачається загалом прийнятним.

Разом із тим, подібний категоріально-термінологічний дискурс щодо відповідних сутності та змісту об'єктів авторського права, як на наш погляд, пояснюється: а) впливом категоріально-термінологічного

апарату міжнародних угод і документів (Загальна декларація прав людини, Бернська конвенція про охорону літературних і художніх творів і ін.); б) відсутністю чіткої та однозначної детермінації категорії «літературний твір наукового характеру» та «науковий твір» у чинному законодавстві України; в) особливостями розвитку вітчизняних шкіл цивілістичної науки в Україні як за т.з. «радянської доби», так і за часів незалежності нашої держави у 1991-2018 роках; г) практикою застосування тієї чи іншої категорії в правотворчій і правозастосовній, у тому числі й судовій та судово-експертній практиці.

На наш погляд, літературний твір наукового характеру або науковий твір – це новий і оригінальний результат цілеспрямованої фахової інтелектуальної діяльності науковця (науковців), який є наслідком дослідження закономірностей розвитку природи, людини, суспільства та держави, який втілюється в ідеях, концепціях, теоріях, доктринах, ученнях та отримав своє матеріальне закріплення в монографіях, дисертаційних дослідженнях, звітах науково-дослідних робіт, наукових статтях і інших видах наукових творів.

Із множини ознак літературного твору наукового характеру, які досліджені, узагальнені та систематизовані в розробленій Науково-дослідним центром судової експертизи з питань інтелектуальної власності Міністерства юстиції України у 2016-2017 рр. *«Методиці проведення експертних досліджень літературних творів наукового характеру (VII.1.1-2017/2)»* [6], слід звернути увагу на багатоманітність форм об'єктивації результатів наукової роботи.

Разом із тим, класифікація наукових творів і систематизація їх видів ускладнюється тим, що на сьогодні чинне законодавство України не містить вичерпного переліку видів наукових творів. До того ж, об'єктами експертного дослідження літературних творів наукового характеру, відповідно до ст. 8 Закону України «Про авторське право і суміжні права», можуть бути всі наукові твори, «як оприлюднені, так і не оприлюднені, як завершені, так і не завершені, незалежно від їх призначення, жанру, обсягу мети...» [7].

На підставі чинного законодавства, Пленум Верховного Суду України в своїй Постанові від 04 червня 2010 р. «Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав» звернув увагу на те, що перелік об'єктів авторського права, що підлягають правовій охороні та визначені статтею 433 Цивільного кодексу України і статтею 8 Закону України «Про авторське право і суміжні права», не є вичерпним [9]. Таким чином, наведені різновиди наукових творів, які не передбачені в наведених актах чинного законодавства, підпадають під дію авторсько-правового законодавства за умови їх відповідності двом загальним критеріям охороноздатності творів: 1) творчий характер створення та 2) об'єктивна форма вираження твору.

Вчені та експерти визначають різні критерії класифікації наукових творів, а на їх основі обґрунтовують розгорнуті класифікації відповідних творів. На думку одних учених, у залежності від: а) характеру втіленого наукового результату, б) спрямованості та в) мети його використання, а також г) форми закріплення, літературні наукові твори можуть бути класифіковані на різновиди.

За спрямованістю серед наукових творів виокремлюють такі письмові твори: 1) наукові; 2) науково-популярні; 3) учбові; 4) науково-художні; 5) науково-технічні (серед яких – твори прикладної спрямованості) [11, с. 62].

За формою вираження наукові твори можуть існувати у вигляді: 1) монографій; 2) дисертацій; 3) звітів; 4) підручників; 5) довідників; 6) статей, інші [11, с. 62].

Стосовно науково-технічних творів перелік форм закріплення може бути розширений наступними різновидами: 1) технічна інструкція; 2) патентна документація; 3) нормативно-технічна документація; 4) промисловий каталог; 5) конструкторська документація; 6) звіт про науково-дослідну, конструкторську чи дослідно-технологічну роботу; 7) депонований рукопис; 8) переклад науково-технічної літератури, інші опубліковані чи неопубліковані науково-технічні документи [11, с. 62]. Хоча, далеко не всі із названих вище науково-технічних творів можуть бути об'єктами експертного дослідження наукових творів літературного характеру [6].

У вітчизняній і зарубіжній науці існують і інші критерії класифікації та систематизації наукових творів.

З урахуванням положень Постанови Кабінету Міністрів України від 18 січня 2003 р. № 72 «Про затвердження мінімальних ставок винагороди (роялті) за використання об'єктів авторського права і суміжних прав» [10] можна дійти висновку, що зазначені у цій Постанові види наукової літератури визнаються такими, що створені творчим трудом, мають оригінальний характер, спрямовані на отримання наукових результатів і, у силу зазначеного, підлягають охороні авторським правом та можуть бути об'єктами судової експертизи з питань інтелектуальної власності.

Їх перелік побудований не за принципом обрання спільного критерію класифікації, а шляхом перерахування відомих форм закріплення наукового, науково-освітнього, науково-технічного знання. Серед них у згаданій вище Постанові Уряду України визначені наступні види наукових творів:

- 1) література з науково-теоретичних питань;
- 2) науково-популярна література з усіх галузей науки і техніки;
- 3) науково-освітня література;
- 4) виробничо-технічна література з усіх галузей знань і господарської діяльності;

5) науково-технічні та інші довідники, статистичні збірники, календарі-довідники, довідники-каталоги на обладнання, путівники;

6) підручники, навчальна література;

7) навчальні посібники для всіх видів навчальних закладів і для всіх форм навчання;

8) лекції та курси лекцій для інститутів підвищення кваліфікації, вищих, загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів;

9) література з методики та організації навчального процесу, педагогічна література для батьків;

10) наочні посібники, тексти настінних таблиць для навчальних закладів і лекційної пропаганди;

11) статті для енциклопедій, енциклопедичних словників та довідників;

12) тлумачні словники, словники спеціальних термінів, синонімів;

13) лексичні та орфографічні словники: мов з буквеною писемністю; мов рідкісних, стародавніх, з писемністю в'яззю, власною графікою, ієрогліфами і клинописом;

14) реферати та огляди;

15) вступні статті, передмови, післямови;

16) оригінальні бібліографічні праці, бібліографічні покажчики, анотації, календарі подій, літописи життя та діяльності;

17) коментарі, примітки, виноски до творів наукової, виробничо-технічної, навчальної літератури [10].

Узагальнюючи положення чинного законодавства, результати попередніх наукових досліджень, а також практику проведення судових експертиз літературних творів наукового характеру в Науково-дослідному центрі судової експертизи з питань інтелектуальної власності, інших науково-дослідних установах судової експертизи, можна висловити наступні положення щодо питань, піднятих у цій статті.

Класифікація (буквально «поділ на класи») літературних творів наукового характеру – це цілеспрямований інтелектуально-вольовий процес виявлення та ідентифікації видів (класів) наукових творів згідно з визначеними критеріями (сутність, зміст, суб'єкти створення, форми існування, обсяг, захист як об'єктів авторського права тощо).

За сутністю, тобто місією твору в розвитку науки, відповідні твори можна класифікувати на 1) фундаментальні та 2) прикладні. Згідно зі ст. 1 Закону України «Про наукову та науково-технічну діяльність»:

1) *фундаментальні наукові дослідження* – наукова теоретична та (або) експериментальна діяльність, спрямована на одержання нових знань про закономірності розвитку природи, суспільства, людини, їх взаємозв'язку;

2) *прикладні наукові дослідження* – наукова діяльність, спрямована на одержання нових знань, що можуть бути використані для практичних цілей [8].

Для експертного дослідження літературних творів наукового характеру ідентифікація наукового твору як фундаментального чи прикладного має важливе значення, оскільки створення відповідних об'єктів авторського права здійснюється науково-дослідними установами і навчальними закладами переважно в режимі виконання науково-дослідних робіт (НДР) за кошти Державного бюджету України. Відповідно, такі наукові твори можуть мати службовий характер.

За змістом (предметом наукових досліджень) наукові твори можуть бути класифіковані відповідно до Універсального класифікатора УДК (Універсальна десятикова класифікація). Це наступні види наукових досліджень – з проблем: 1) філософії, 2) психології, 3) релігії, 4) суспільних наук, включаючи юриспруденцію (код 34), 5) математики, 6) природничих наук, 7) прикладних наук, 8) медицини, 9) техніки, 10) мистецтва, 11) архітектури, 12) спорту, 13) мови, 14) мовознавства, 15) художньої літератури, 16) літературознавства, 17) географії, 18) біографії, 19) історії та ін. Загалом УДК містить понад 1 200 позицій, які дозволяють ідентифікувати усі наукові дослідження за їх змістом (предметом).

Вид наукового твору, класифікований за УДК, (стосується насамперед опублікованих наукових творів) має відображатись судовим експертом у описі об'єкту експертного дослідження. При співставленні з іншим об'єктом (об'єктами) експертного дослідження слід звернути увагу тотожність / розбіжність предмету дослідження, формалізованого в УДК.

За суб'єктами створення літературних творів наукового характеру можна виокремити: 1) наукові твори, створені одним автором; 2) наукові твори, створені у співавторстві.

Останній вид наукових творів (монографії, навчальні видання, наукові звіти, наукові статті та ін.) є доволі поширеним об'єктом експертних досліджень. Для експертного дослідження літературних творів наукового характеру, створених у співавторстві (колективом авторів), важливе значення має ідентифікація частини наукового твору, авторство (співавторство) якого належить конкретному авторові. Як правило, визначення авторства (співавторства) конкретної особи щодо визначеної частини наукового твору (розділу, підрозділу, іншої частини наукового твору) вказується на початку чи у кінці літературного твору наукового характеру. В окремих випадках авторство (співавторство) фрагменту наукового твору може бути встановлене рішенням вченої ради науково-дослідної установи чи навчального закладу, яка рекомендувала конкретний науковий твір до друку [6].

За формою вираження наукові твори підлягають класифікації на: 1) наукові монографії; 2) дисертаційні дослідження (рукопис дисертації та автореферат дисертації); 3) науковий звіт за результатами виконання НДР; 4) наукові та науково-практичні коментарі до законодавства та наукових творів; 5) наукові статті; 5) вступи, передмови, післямови до творів; 6) наукові енциклопедично-довідкові видання (енциклопедії, енциклопедичні словники, наукові довідники тощо); 7) наукові антології; 8) авторські переклади наукових творів; 9) матеріали (тези) наукової доповіді, виступу, повідомлення; 10) наукова анотація, рецензія, огляд; 11) навчальна та навчально-методична література (підручник, навчальний посібник, курси лекцій, хрестоматія, методичні рекомендації тощо); 12) магістерська робота; 13) науково-популярні видання; 14) оригінальні бібліографічні праці та бібліографічні покажчики *etc* [6].

За обсягом наукові твори поділяються на: 1) наукові твори із невизначеним обсягом (наукові монографії тощо); 2) наукові твори із визначеним обсягом (наукові статті, магістерські роботи, рукописи дисертацій і автореферати дисертацій, докторські монографії *etc*).

Визначений обсяг наукового твору слід вважати однією з його кваліфікуючих ознак. При цьому, в одному випадку обсяг наукового твору встановлюється нормативно-правовими актами (постановами Кабінету Міністрів України, наказами Міністерства освіти і науки України), а в іншому випадку визначається редколегіями наукових часописів, організаторами конференцій, замовниками науково-дослідних робіт (НДР) тощо.

Отже, літературні твори наукового характеру, як важливий об'єкт авторського права, відрізняються своєю багатоманітністю. Але ця багатоманітність поєднується з визначеністю вимог щодо конкретного різновиду наукового твору. До прикладу, магістерська робота не може містити 400 стор. обсягу, а обсяг монографії, що подається на здобуття наукового ступеня доктора наук, не може мати обсяг основного тексту для гуманітарних і соціальних наук – менше 15 авторських аркушів, а в галузі природничих і технічних наук – менше 10 авторських аркушів [2]. Відповідні особливості наукових творів як об'єктів судової експертизи з питань інтелектуальної власності мають враховуватися мають враховуватися експертами при їх ідентифікації та описі.

Перелік посилань

1. *Бернська конвенція* про охорону літературних і художніх творів: конвенція, Міжнар. док. від 24 липня 1971 року // Зібрання чинних міжнародних договорів України. 2006. № 5, кн. 2. Ст. 1247.

2. *Вимоги до опублікованої монографії, що подається на здобуття наукового ступеня доктора і кандидата наук:* затв. Наказом Міносвіти і

науки, молоді та спорту України від 17 жовтня 2012 р. № 1112 // Офіційний вісник України. 2012. № 86. Ст. 3515.

3. *Гаврилов, Э. П.* Советское авторское право: основные положения. Тенденции развития. Москва, 1984. 222 с.

4. *Иоффе О. С.* Основы авторского права. Москва, 1969. 127 с.

5. *Конституція* України: [прийнята 28 червня 1996 року] // Відомості Верховної Ради України. 1996. № 30. Ст. 141.

6. *Методика* проведення експертних досліджень літературних творів наукового характеру / НДУСЕ з питань інтелектуальної власності. Київ, 2017. 85 с. (VII.1.1-2017/2)

7. *Про авторське* право і суміжні права: закон України від 23 грудня 1993 року // Відомості Верховної Ради України. 1994. № 13. Ст. 64.

8. *Про наукову* та науково-технічну діяльність: закон України від 26 листопада 2015 р. // Відомості Верховної Ради України. 2014. № 37-38. Ст. 2004.

9. *Про застосування* судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав: постанова Пленуму Верховного Суду України від 04.06.2010 р. № 5. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-10> – назва з екрану.

10. *Про затвердження* мінімальних ставок винагороди (роялті) за використання об'єктів авторського права і суміжних прав: постанова КМУ від 18 січня 2003 р. № 72 // Офіційний вісник України. 2003. № 4. Ст. 129. С. 298.

11. *Судариков С. А.* Право интеллектуальной собственности: учебник. Москва, 2008. 368 с.

ЛИТЕРАТУРНЫЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ НАУЧНОГО ХАРАКТЕРА КАК ОБЪЕКТЫ АВТОРСКОГО ПРАВА: ПОНЯТИЕ И КЛАССИФИКАЦИЯ

**В. Л. Федоренко
Е. В. Голикова**

Статья посвящена исследованию сути и содержания категории «литературное произведение научного характера», как объекта авторского права и судебной экспертизы по вопросам интеллектуальной собственности. Определено, что литературное произведение научного характера или научное произведение – это новый и оригинальный результат целенаправленной профессиональной интеллектуальной деятельности ученого (ученых), который является следствием исследования закономерностей развития природы, человека, общества и государства, воплощается в идеях, концепциях, теориях, доктринах, учениях и получил свое материальное закрепление в монографиях, диссертационных исследованиях, отчетах о научно-исследовательских работах, научных статьях и других видах научных произведений.

Отмечается, что важным признаком научных произведений, как объектов интеллектуальной собственности, является их многообразие. Это обуславливает потребность в их классификации по различным критериям (сущность, содержание, субъекты создания, формы существования, объем и

т.д.). Выделяются и характеризуются виды научных произведений литературного характера, раскрываются их особенности.

Ключевые слова: авторское право, объект интеллектуальной собственности, литературное произведение научного характера, научное произведение, классификация научных произведений.

LITERARY WORKS OF A SCIENTIFIC NATURE AS OBJECTS OF COPYRIGHT: CONCEPT AND CLASSIFICATION

**V. Fedorenko,
O. Holikova**

The article is devoted to the study of the essence and content of the category «literary work of a scientific nature» as an object of copyright and forensic examination on intellectual property issues. It is determined that a literary work of a scientific nature or a scientific work is a new and original result of a deliberate professional intellectual activity of a scientist (scientists), which is a consequence of the study of the laws of the development of nature, man, society and the state, embodied in ideas, concepts, theories, doctrines, the doctrines and received their material attachment in monographs, dissertations, reports of research papers, scientific articles and other types of scientific works.

It is noted that an important feature of scientific works, as objects of intellectual property, is their diversity. This leads to the need for their classification, which involves a deliberate intellectual-volitional process of identifying and identifying the types (classes) of scientific works according to the defined criteria (essence, content, entities of creation, form of existence, volume, etc.). Based on certain criteria, types of scientific works of a literary nature are distinguished and characterized, and their features are revealed.